

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYARIN POEZİYASI KLASSİK VƏ MÜASİR ŞƏRQ ƏDƏBİYYATI KONTEKSTİNDƏ

İxtisas 5718.01 – Dünya ədəbiyyatı
(İran ədəbiyyatı)

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Nərmin Nizaməddin qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı–2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyinin “Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və təqdimi” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor
Rafael Baba oğlu Hüseynov

Rəsmi opponentlər:

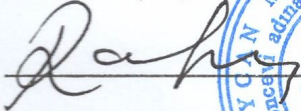
AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor
Teymur Həşim oğlu Kərimli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nüşabə Mübariz qızı Əlizadə

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Zümrüd Talış qızı Rəhimova

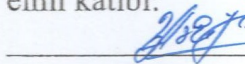
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.31 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor
Rafael Baba oğlu Hüseynov

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
İhamə Mürsəl qızı Gültekin

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor
Tərhan Aslan oğlu Quliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi boyunca keçdiyi yolda fərqli ədəbi təzahürlər müşahidə olunur. Bu fərqliliyi yaradan şərtlər ictimai-siyasi və dini-fikri zəminə söykənir. XIX-XX əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatını da orta əsrlər ədəbiyyatından mövzu, poetik forma və üslubi xüsusiyyətlər baxımından bir çox cəhətlər ayırır. Bu fərqliliyi yaradan xüsusiyyətlərə, bir tərəfdən, Avropa ədəbiyyatından əxz olunan və milli keyfiyyətlər qazandırılan ədəbi dəyərlədirsə, digər bir xüsusiyyət, təəssüf ki, Azərbaycan ədəbiyyatının son 200 ildə iki qismə bölünərək öyrənilməsidir. Çox zaman Azərbaycan ədəbiyyatının müasir coğrafi, siyasi və inzibati bölgülərin və siyasi-tarixi proseslərin təsiri ilə “Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı” və “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” çərçivəsində öyrənilməsi bütöv ədəbi mənzərəni əks etdirə bilmir, bu ədəbi miras çox zaman nə ölkə daxilində, nə də dünyada vahid milli ədəbiyyat olaraq təqdim edilmir. Nəticədə xalqın vahid mənəvi mədəniyyəti və milli-bədii düşüncəsi natamam öyrənilir, ideoloji-siyasi prinsiplərə uyğun olaraq subyektiv qiymətləndirmə və fərqli qütblərdən baxış ədəbi prosesləri bir bütöv halında izləməyə imkan vermir.

Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən kənar, o cümlədən Güney Azərbaycanda yazıb-yaradan bir çox sənətkarlarımızın əsərlərinin əldə olunması və bədii dəyərinin müəyyənləşdirilməsi mümkün olmuşdur. Müstəqillik illərində həyat və fəaliyyətini, çoxşaxəli yaradıcılığını daha geniş şəkildə tədqiq etmək imkanı qazandığımız böyük söz ustadlarından biri də Məhəmməd Hüseyin Şəhriyərdir. Dünya ədəbiyyatına "Heydərbabaya salam" kimi xəlqilik və sənətkarlıq baxımından nadir əsərlərdən birini töhfə vermiş Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar yaradıcılığını ulu öndər Heydər Əliyev yüksək qiymətləndirərək yazırdı: “Bugünkü və gələcək nəsillərin yüksək mənəvi dəyərlərlə zənginləşməsində böyük rola malik olan dahi sənətkar Şəhriyar yaradıcılığının dərinədən öyrənilməsi, tədqiqi və tədris edilməsi sənət

və elm xadimlərimizin müqəddəs borcudur”.¹

Böyük Azərbaycan şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyar təkcə Azərbaycan məkanında deyil, bütün Yaxın Şərqi ölkələrində ədəbi proseslərə ciddi təsir göstərmiş görkəmli söz ustalarındandır. İranda “XX əsrin Hafizi” kimi dəyərləndirilən şair qəzəl, qəsidə, rübai, məsnəvi, qitə kimi ənənəvi janrlara yeni nəfəs verməklə bərabər, həm də modern şeirin nümayəndələrindən biri olaraq, İranda milli oyanış dövrü ədəbiyyatında mühüm rol oynamışdır. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar klassik Şərqi poeziyasını mövzu, ideya, fikir baxımından yeniləşdirdiyi kimi, onu forma və struktur baxımından da təkmilləşdirmiş, yeni və yüksək bir mərhələyə qaldırmışdır.

Şəhriyarın həyat və yaradıcılığı hələ sağlığından etibarən diqqət mərkəzində olmuş, xüsusilə “Heydərbabaya salam” əsəri barədə Azərbaycanda çox sayda tədqiqat işləri yazılmışdır. Amma şairin farsca divanının ədəbi dəyəri və fars şeirindəki sənətkarlıq xüsusiyyətləri xüsusi araşdırmaya cəlb edilməmişdir. Bu sahədə boşluğun olması onun fars dilindəki həcmcə daha böyük mirasının – divanın tədqiqi zərurətini ortaya çıxarır və bu məsələni ədəbiyyatşünaslıq və şəhriyarşünaslığın aktual predmetinə çevirir.

Bu gün xalqlar və ölkələr arasında inteqrasiya prosesinin gücləndiyi bir vaxtda şimal və cənub arasında tarixi ədalətsizlik nəticəsində yaranmış mənəvi maneələrin aradan qaldırılması işinə sevilən şair Şəhriyarın sözünün nüfuzu da yardımçı ola bilər. Bu mənada Şəhriyar yaradıcılığının tədqiqi, onun daha dərinə öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslıq qarşısında duran mühüm məsələlərdəndir. Şəhriyar yaradıcılığı türk və Azərbaycana səmimi sevgini aşılaman, bu barədə geniş dairələrin düşüncəsinə təsir edə bilmək gücünə malik olduğu üçün siyasi-ictimai dəyərə malikdir. Onun şeiri özündə Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi boyunca yaradıldığı üç vəznin (əruz, heca və sərbəst) hər birində yüksək poetik keyfiyyətlərə malik əsərlərdən təşkil olunduğu, ənənə ilə yeniliyin uğurlu sintezi, özündən sonra türk və farsdilli çoxsaylı əsərlər üzərində dərin iz buraxdığı üçün ədəbiyyatşünaslıqda

---

¹ Azərbaycan şərqşünaslığı. Elmi-kütləvi jurnal. Şəhriyar-105. Xüsusi buraxılış, №2 (6), 2011, 72 s., s.4

aktuallığını qoruyur. Şəhriyarın çoxyönlü və zəngin poetikalı mirasının müqayisəli, təfərrüatlı, sistemli və kompleks tədqiqinə ehtiyac vardır. Məsələnin bu cəhəti də onun günümüzün ədəbiyyatşünaslığı üçün əhəmiyyətini təmin edir.

Şəhriyar yaradıcılığına Azərbaycan, İran, Türkiyə, İraq, Rusiya və türkdilli Orta Asiya respublikalarının ədəbiyyatında xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu sahədə yazılan araşdırmalar çoxluq təşkil etsə də, onların içərisində ciddi elmi tədqiqatlar publisistik yazılara nisbətən sayca daha azdır.

Şəhriyar haqqında İranda S.Nəfisi, H.M.Əfsər, İ.Mirzə, V.Dəstigərđi, Sayə, Müşiri, Şamlu, Məftun, Məhzun, Nadirpur, S.Kaşani, Məliküşşərə Bahar, K.Məşrutəçi, H.Müznəbi, M.Müşərrəf kimi müəlliflər, əsasən, təqdimat xarakterli elmi və elmi-publisistik məqalələr yazmış, şairin şəxsiyyəti və söz sənətini müxtəlif tərəflərdən işıqlandırmışlar. İranda Şəhriyarın farsca yaradıcılığı daha artıq diqqət mərkəzində olsa da, C.Heyət və Ə.Fərdinin araşdırmalarında onun həm də anadilli əsərlərindən bəhs olunmuşdur. “Heydərbabaya salam” poemasının yazıldığı ölkənin hüduqlarından kənarda, xüsusilə Türkiyədə tanınmasında ilk növbədə Məmməd Əmin Rəsulzadənin xidməti ayrıca qeyd olunmalıdır. Daha sonra Türkiyədə Ə.Cəfəroğlu, M.Ergin, Y.Akpınar, N.Açıqgöz, İraqda M.M.Bayatın Şəhriyar irsinə həsr etdikləri elmi araşdırmalar şairin söz sənətinin doğurduğu marağın böyüklüyünü göstərir və şairin ədəbi mirasının elmi baxımdan dəyərləndirilməsi, onun poetik mirasının poetik düşüncə tarixindəki yerinin müəyyənləşdirilməsi nöqtəyi-nəzərindən bu əsərlərin şəhriyarşünaslıqda xüsusi çəkisi olduğunu sübut edir. Türkiyədə Y.Gediklinin dissertasiya və monoqrafiyası, H.Almaz və M.Cengizin dissertasiyaları şairin irsinin ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik baxımından elmi təhlili ilə şəhriyarşünaslığı zənginləşdirən və bu sahənin fərqli istiqamətlərdə öyrənilməsi ehtiyacını ortaya çıxaran araşdırmalardır.

Azərbaycanda M.İbrahimov, B.Vahabzadə, M.Rahim, Ə.Hüseyni, M.Arif, M.Əlioğlu, B.Nəbiyev, H.Məmmədzadə, Q.Beqdeli, R.Sultanov, M.Əlizadə, B.Azəroğlu, İ.Həbibbəyli, R.Hüseynov, E.Fuad (Şükürova), S.Əmirov, N.Rizvan, E.Quliyev,

V.Sultanlı, M.Məhəmmədi, S.Şıxıyeva və digər tədqiqatçılar Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın əsərlərini müxtəlif aspektlərdən təhlil etmişlər. Bu tədqiqatların bir qismi onun çoxşaxəli yaradıcılığı ilə bağlı sanballı elmi əsərlər səviyyəsində, ayrıca monoqrafiya və dissertasiyalar, bir qismi isə ayrı-ayrı problemlərin tədqiqinə həsr olunmuş məqalələr şəklindədir. Azərbaycanda şair haqqında ilk monoqrafik tədqiqatın müəllifi olan Q.Beqdelinin əsərində, H.Billuri, E.Fuad və E.Quliyevin dissertasiya və monoqrafiyalarında şairin həyat və yaradıcılığı daha ətraflı tədqiqata cəlb olunmuş, bədii mirasının mübahisə doğuran cəhətlərinə işıq salınmışdır. Bu müəlliflər içərisində E.Fuadın Şəhriyarın ədəbi şəxsiyyətinin öyrənilməsi, şairin anadilli bədii irsinin tədqiqi və təbliğində fəaliyyətinin xüsusilə seçildiyini qeyd etməliyik. Azərbaycanda Şəhriyarın ədəbi mirası təkcə bədii dəyəri baxımından deyil, dilçilik baxımından da araşdırmaya cəlb edilmişdir. Bu sahədə Müctəba Şüainin apardığı araşdırmanın elmi səviyyəsinin yüksək olmasını və bu sahədəki boşluğu doldurmasını da ayrıca qeyd etmək lazımdır. Ümumiyyətlə, Şəhriyar yaradıcılığını araşdıran Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin böyük əksəriyyəti öz tədqiqatlarında şairin dini-fəlsəfi, ictimai-siyasi və ədəbi-tarixi görüşlərinə, əsərlərinin bədii məziyyətlərinə, dil-üslub xüsusiyyətlərinə xüsusi yer ayırmışlar. Şəhriyar yaradıcılığı bu gün də dünya, o cümlədən Azərbaycan alimlərinin tez-tez müraciət etdiyi aktual mövzulardandır.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Dissertasiya işinin obyektini Şəhriyarın ikidilli mirası, predmeti isə bu mirasın ənənə ilə bağlılığı və yeniliyidir. Şairin sələflərinə münasibəti, onlardan öyrənmə səviyyəsi və ənənə çərçivəsində öz şair fərdiyyətini ifadə şəkilləri dissertasiya işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədini onun vəzifələri müəyyənləşdirir. Tədqiqatın məqsədi mövzunun aktuallığını müəyyənləşdirən zəruri problemləri üzə çıxarmaq, onları sistemləşdirərək, Şəhriyar yaradıcılığı üçün bu məsələlərin elmi baxımdan dəyərini üzə çıxarmaqdır. Dissertasiya işinin başlıca məqsədi şairin klassik irs və dövrünün şairləri ilə sələf-xələflik münasibətlərini aydınlaşdırmaq, onun təsir dairəsini müəyyən etmək və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin elmi təhlilini

verməkdir. Bunun üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Şairin ədəbi mirasının janr və vəzn xüsusiyyətlərinin elmi təhlili;
- Şairin sələfləri ilə yaradıcılıq əlaqələrinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək;
- Şairin sələflərinin təsiri çərçivəsində ədəbi yenilikləri;
- Şairin tamamilə fərdi xarakterli ədəbi əsərlərinin poeziya tarixindəki yerinin müəyyənləşdirilməsi;
- Şairin ikidilli poetik mirasının müqayisəli şəkildə təhlili;
- Şairin ikidilli mirasının sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin faktiki material və ədəbi-nəzəri əsərlər əsasında dəyərləndirilməsi.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işi aşağıdakı elmi metodlar əsasında yerinə yetirilmişdir:

- toplanmış fakt və materialların sistemləşdirilməsi;
- sistemli təhlil və şərh;
- müqayisəli təhlil;
- problemə kompleks yanaşma, tarixilik prinsipi;
- ümumiləşdirmələr əsasında elmi nəticələrin əldə edilməsi.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın iki dildə yaradıcılığını tədqiq etmək və mövzunu tam şəkildə əhatə etmək üçün müdafiəyə çıxarılan başlıca müddəalar aşağıdakılardır:

- Şəhriyar ikidilli bir şair olaraq, indiyədək ümumi şəkildə öyrənilsə də, onun klassik ədəbiyyat, xalq şeiri və modern poeziya üslubunda yazdıqlarının daha təfərrüatlı və yeri gəldikcə müqayisəli öyrənilməsinə ehtiyac vardır.

- Sənətkarın yaradıcılıq üslubu dəyərləndirilmiş, romantizm və realizm metodlarının qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri müəyyənləşdirilmiş və şairin əsərlərini, əsasən, romantik üslubda yazdığı vurğulanmışdır.

- Şəhriyarın sənətkarlığı və yaradıcılığının bədii xüsusiyyətləri araşdırılarkən onun ədəbi irsinin üç başlıca qaynağa (şifahi xalq ədəbiyyatı, klassik poeziya, yaşadığı dövrün ədəbi prosesi) əsaslandığı müvafiq paralellərlə isbatlandı, bu ədəbi düşüncələrdən bəhrələnmənin nisbət və səciyyəsi dəyərləndirildi.

- Şəhriyar fars dilində yazdığı əsərlərdə olduğu kimi, ana dilində yazdığı əsərlərdə də yüksək sənətkarlıq nümayiş etdirmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Şairin ədəbi irsinin tədqiqi tarixini araşdırdıqda onun bəzi əsərlərinin daha intensiv araşdırmaya cəlb edildiyini, müəyyən bir tənəsübün olmadığını, şairin yaradıcılığının müəyyən cəhətlərinin sıx-sıx tədqiqata cəlb edildiyini, bir sıra xüsusiyyətlərinin isə diqqətdən kənar qaldığını müşahidə etdik. İranda şairin yaradıcılığından bəhs edən əksər tədqiqatçılar, əsasən, onun dini və poetik görüşlərinə diqqəti cəlb etmiş, ictimai məsələlərə toxunmuş, lakin Şəhriyarın siyasi və milli problemlərə münasibətdə tutduğu mövqe barədə susmağa üstünlük vermişlər. Halbuki Şəhriyar böyük ictimai ideallar, milli-mənəvi oyanış uğrunda mücadilədə xüsusi yeri olan bir şairdir.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar irsinin öyrənilməsində müəyyən boşluqlar özünü şairin ikidilli mirasının müqayisəli tədqiqinin azlığında, onun farsdilli sələfləri ilə bağlılığının səviyyəsi və sələf-xələflik münasibətlərinin fərdi yaradıcılığına təsirinin elmi baxımdan dəyərləndirilməsində də göstərir. Bu kimi cəhətləri nəzərə alaraq, dissertasiya işində şairin ikidilli mirasını yeri gəldikcə müqayisəli şəkildə tədqiqata cəlb etdik. Müqayisələr Şəhriyarın bir ədəbi şəxsiyyət kimi, mənəvi-psixoloji durumundakı təbəddülatı və onun ədəbi mirasında bu proseslərin inikasını da üzə çıxarmağa yardım edir. Bu məqsədlə dissertasiyada şairin müxtəlif vəznli və ikidilli mirasının həm öz şeiri, həm də dünya ədəbiyyatı kontekstində təhlilinə üstünlük verdik. Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq, Şərq poetikasının tələbləri çərçivəsində onun ədəbi mirasının dəyərini, sələfləri ilə müqayisədə ədəbiyyata gətirdiyi yeniliklərin əhəmiyyətini müəyyənləşdirməyə çalışdıq.

Dissertasiya işində Şəhriyarın yaradıcılığı mövzuya uyğun olaraq sələflərinin yaradıcılıq ənənələri kontekstində tədqiq olunmaqla yanaşı, yeri gəldikcə onun istər fars, istərsə də türkçə yazdığı şeirlərdə ifadəsini tapan ictimai xarakterli məsələlərə də münasibət bildirilmişdir. Bu məsələlər günün tələbləri işığında təhlilə cəlb edilərək, Şəhriyar şeirinin ədəbi-ictimai və milli məsələlərdə təsir gücü öz əsərlərinə istinadən üzə çıxarılmış, şairin ədəbi görüşləri və poetik uğurları faktiki material əsasında dəyərləndirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işi Şəhriyar yaradıcılığında indiyə qədər araşdırmaya cəlb edilməyən bir sıra məqamları açıqlaması və bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirməsi baxımından önəm kəsb edir. Tədqiqat işinin nəzəri müddəaları ədəbi əlaqələr, klassik irsin çağdaş irsə təsir səviyyəsi və orta əsrlər şeirinin XX əsrdə ədəbi prosesə nüfuzunun mahiyyətini açıqladığı üçün ali məktəblərdə ədəbiyyat tarixi, ədəbiyyat nəzəriyyəsi kursları və ədəbi əlaqələrin tədrisində istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin aprobeiasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin Elmi Şurası tərəfindən təsdiq olunmuş, həmin muzeyin “Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və təqdimi” şöbəsində müzakirə edilmişdir. Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin nəşr olunmuş elmi məqalələrində, respublika və beynəlxalq elmi konfranslardakı məruzələrində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu və ümumi həcmi. Dissertasiya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən qoyulan tələblərə uyğun qaydada yazılmışdır.

Dissertasiya işi (12 875 şərti işarə), 3 fəsil (birinci fəsil 4 paraqraf – 104 505 şərti işarə; ikinci fəsil iki paraqraf – 45 100 şərti işarə; üçüncü fəsil 4 paraqraf – 99 190 şərti işarə), nəticə (5256), istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işinin ümumi həcmi 269 563 şərti işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsindən bəhs edilmiş, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları müəyyənləşdirilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar göstərilmiş, dissertasiya işinin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki

əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

“Məhəmmədhüseyn Şəhriyar poeziyasına klassik Şərq ədəbiyyatının təsiri” adlı birinci fəsil dörd paraqraftan ibarətdir.

“Şəhriyarın yaradıcılığında klassik ədəbiyyat və “şer-e nou” cərəyanından təsirlənmənin nisbəti” adlı birinci paraqrafta görkəmli Azərbaycan şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaradıcılığını araşdıran bir çox müəlliflərin əsərlərinə ümumi nəzər salınmışdır. Həmin araşdırma əsasında ənənə və varislik məsələləri, xüsusilə sənətkarlığının özünəməxsusluğuna yeri gəldikcə toxunulmuşdur. İstər rusdilli sovet tədqiqatlarında, istər Avropa, istər farsdilli araşdırmalarda, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında şairin yaradıcılığı təhlil edilərkən ilk növbədə onun klassik irs üzərində yüksəlmiş XX əsrin ən istedadlı şairlərindən biri olduğu vurğulanmış və onun yaradıcılığı Yaxın Şərq ədəbiyyatının güzgüsü kimi dəyərləndirilmişdir.

Ümumiyyətlə, Şəhriyar yaradıcılığı farsdilli ədəbiyyatda klassik və yeni dövr poeziyasını özündə üzvi şəkildə sintez edən ayrıca bir mərhələdir. Ona görə Şəhriyarı 30-40-cı illər farsdilli ədəbiyyatda “şer-e nou”yə aid etmək istəyənlər tez-tez klassik poeziya tərəfdarları ilə üz-üzə gəlir və öz iddialarını əsaslandırmaq üçün ciddi arqumentlər axtarmalı olurdular, həmin münasibət əks mövqe sərgiləyənlərə də göstərilirdi.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, əsasən, əruz vəznə, köhnə səbk və divan ədəbiyyatı janrlarında yazırdı. Ancaq onun məzmununa uyğun çevik, oynaq forma seçməsi, əsərlərini klassik janrlarda yazsa da, onların dilinin sadə, aydın və yığcam olması bu dövrün ədəbi tənqidi tərəfindən xüsusi qeyd edilirdi.

Şəhriyarın yaradıcılığı həm forma, həm də məzmun baxımından klassik irs üzərində yüksəlmiş, onun ən yaxşı ənənələrini mənimsəmiş və onu yeni misilsiz poetik nümunələrlə zənginləşdirərək özünəməxsus bir poeziya məktəbinə çevirmişdir. Şairin özü bunu “məktəbi-Şəhriyar” adlandırır.

Klassik poetik irsdən bəhrələnmə Şəhriyar şeirində üç məzmun istiqamətində özünü göstərir:

1. Firdovsi, Nizami və Sədinin epik-romantik xarakterli əsərlərindən təsirlənərək, didaktik-əxlaqi ideyaların təbliği;

2. Sənai, Rumi, Hafız, Füzuli və digər şairlərin irfani poeziyasının təsiri ilə ərsəyə gəlmiş şeirlər;

3. Bir də XX əsrin əvvəllərinə aid mütərəqqi qələm sahiblərinin (Tofiq Fikrət, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət və s.) inqilabi ideyalarının təsiri ilə yazılmış mübariz ruhlu şeirlər.

Qeyd edək ki, şərti xarakter daşıyan yuxarıdakı istiqamətlərdən heç biri digərini inkar etmir, əksinə, onlar ümumi şəkildə Şəhriyar poeziyasının xarakterik xüsusiyyətlərini, ümumi üslub və dəsti-xəttini özündə ehtiva edərək, onu bitkin bir məktəb kimi təqdim edir.

“Şəhriyar ədəbi irsinin tematik təsnifatı və klassik irs” adlı ikinci paragrafda şairin zəngin yaradıcılığının mövzu özəllikləri təhlilə cəlb olunur.

Dövrünün yüksək savada, dərin biliklərə malik, Azərbaycan və fars dilləri ilə yanaşı, fransız və ərəb dillərini də mükəmməl bilən ziyalı, iki dildə şeir yazan sənətkarı olan ustad Şəhriyar poeziyasının mövzu dairəsini tam mənası ilə əhatə etmək bir neçə səbəbdən çətinlik törədir. Çünki Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığının mövzu dairəsi çox genişdir. Ənənəvi lirik, didaktik, ictimai mövzularda əsərlər yazmaqla yanaşı, o, XX əsrin sənətkar qarşısında qoyduğu yeni, mürəkkəb suallara da cavab axtarmış, Azərbaycan xalqı ilə bərabər bütün İran və dünya xalqlarının taleyini düşünmüş, məişət mövzularına toxunmuş, xəyalən ölməz sələfləri ilə görüşmüşdü. Şairin əsərlərinin mövzu dairəsinin tədqiqində ən böyük çətinlik ondan ibarətdir ki, o, çox vaxt eyni əsərdə bir mövzudan digərinə keçir, bir şeirdə, poemada çeşidli mövzu çalarlarını əhatə edir. Örnək olaraq, Şəhriyarın “Təbrizin şahzadə bağı” şeirində vaxtı ilə şahzadələrin yaşadığı, indi isə ayrı-ayrı hissələrə bölünmüş bağdan bəhs edilir, bu bağ ölkənin tarixini əks etdirən aynaya bənzədilir. Şeirdə vətəni uğrunda canından keçmiş şahzadə Abbas Mirzə Qacarın burada yaşadığı bildirilir. Müəllif Abbas Mirzənin xeyirxah əməllərini xatırladıqdan sonra bəzi hadisələri, bu bağda cərəyan etmiş Səttarxanın başçılıq etdiyi İran inqilabını, ona qarşı çıxan qüvvələri, rus qoşun hissələrini yada salır. Bağın əvvəlki xoş, fərəhli günlərindən danışdıqdan sonra Şəhriyar dövrünün xoşagəlməz vəziyyətini təsvir edərək, ölkənin sanki matəm içində olduğunu bildirir. Yaranmış vəziyyətdə əsas günahı hakimlərdə

görən müəllif yoxsulluqdan, işsizlikdən, insanların ərizələrinə baxılmamasından şikayət edir. Sonra o, elmin inkişafının Yer kürəsini məhv etmək təhlükəsi qarşısında qoyduğundan, ən sonda həmişə Allaha şükür etmək zərurətindən danışır.

Şəhriyar poeziyasının mühüm hissəsini memuar səciyyəli saymaq və epistolayar ədəbiyyata aid etmək olar. Bu əsərlərin hər birində çoxsaylı ictimai-siyasi, milli və s. məsələlər işıqlandırılmışdır.

Şairin öz əsərlərindən çıxış edərək, onun farsca şeir yaradıcılığında ifadəsini tapan mövzuların aşağıdakı kimi təsnifatını apara bilərik:

1. Lirik-aşıqanə şeirlər;
2. İctimai-siyasi və vətənpərvərlik mövzulu şeirlər;
3. Fəlsəfi və irfani-dini məzmunlu şeirlər;
4. Ədəbi-nəzəri səciyyəli düşüncələrin ifadəsi;

Bu mövzuların hamısı Şəhriyarın şeirində eyni səviyyədə işlənməmiş və şairin maraq dairəsində olmamışdır. Hər şeydən əvvəl, Şəhriyar lirik şairdir. Onun poeziyasında aşiqanə və ictimai-siyasi mövzulu lirika daha ön plandadır. Amma onun məhəbbət anlayışı dar hüdudlu olmamışdır. Şəhriyar gənclik illərində farsca yazdığı aşiqanə məzmunlu qəzəlinde vətənini unutmaqdan, yar həsrətinin vətən həsrətini üstələməsindən qorxdığını bildirir və bununla da əslində heç bir zaman, alovlu aşiq olduğu vaxtlarda da vətənini unutmadığını təsdiqləmiş olur:

Unutdursa yar həsrəti bir gün vətən həsrətini,
Xəzəl kimi hansı yana aparacaq məni külək ²

Onun bu silsilədən olan şeirlərində, bir tərəfdən, farsdilli klassik poeziyanın böyük sənətkarları Hafiz və Füzulidən bəhrələndiyini, digər tərəfdən, məhəbbət lirikasına tam yeni cizgilər və rənglər əlavə etməsini, poeziyanın bu qanadına xeyli yeni ifadə gözəllikləri gətirdiyini müşahidə edirik.

Şəhriyar yaradıcılığında ictimai-siyasi motivlər mühüm yer tutur. Şairin öz hiss və düşüncələrini, istək və arzularını məhəbbət şeirlərində böyük məharətlə ifadə etdiyini göstərən Qulamhüseyn

---

² Şəhriyar M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Kitab klubu, 2014,404 s., s.204.

Beqdeli yazır: “Bununla belə, Şəhriyar yaradıcılığında əsas yeri ictimai-siyasi şeirlər tutur. Qeyd etdik ki, Şəhriyar qəmli, kədərli şairdir. Şairin bu ələm və kədəri isə təkcə onun şəxsi həyatı və çətin şəraitdə yaşamasından deyil, bəlkə də yüksək bir ictimai quruluş, azadlıq arzulanıb, bu arzulara qovuşa bilməməsindən irəli gəlir”.³

Azərbaycan ədəbiyyatında vətənpərvərlik duyğuları hər zaman ən çox müraciət olunan mövzulardan olmuşdur və bu mövzu o taylı - bu taylı Azərbaycanın tanınmış qələm sahiblərinin yaradıcılıqlarının aparıcı istiqamətini təşkil etmişdir. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığında da azərbaycançılıq məfkurəsi, doğma xalqın həyatına, ikiyə bölünmüş Azərbaycanın taleyinə, şanlı tarixinə, övladlarına, vətən təbiətinin təsvirinə həsr edilmiş vətənpərvərlik mövzulu əsərlər mühüm yer tutur.

Şəhriyarın ədəbi-bədii düşüncələrində, söz sənəti haqqında fikirlərində istər klassik ədəbiyyatın, istərsə də müasir dövrün ədəbi axtarışlarının, yeni təmayüllərin dərin iz saldığını görürük.

Birinci fəslin üçüncü paragrafi **“Şəhriyarın səlflərinə münasibəti”** adlanır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın səlflərinin irsinə münasibəti onun yaradıcılığında təkcə bir sıra poetik forma və ideyaların müstərkliyində üzə çıxmır, o da bir sıra orta əsrlər şairləri kimi oxuyub öyrəndiyi qaynaqlar və müəlliflərin adlarını əsərlərində yeri gəldikcə yad edir. Şairin ehtiramla xatırladığı səlfləri içərisində həm orta çağ və yeni dövrün şairləri, həm də özünün böyük müasirlərinin adları yer alır. Qədirbilən şair, yeri gəldikcə, əsərlərində bu sənət dahilərinin – Ömər Xəyyam, Nizami, Xaqani, Sədi, Cəlaləddin Rumi, Xacə Hafiz, Füzuli, Möcüz, Əbülhəsən xan Səba, Mirzadə Eşqi, İrəc Mirzə, Mirzə Ələkbər Sabir və başqalarının adlarını çəkmiş, onların yaradıcılıq ənənələrinə müraciət edərək, fikir və düşüncələrinin ifadəsi üçün son dərəcə uğurlu bədii priyomlar etməyə nail olmuşdur.

Mövlananın 750 illik yubileyinin qeyd olunduğu günlərdə qələmə aldığı “Mövlana dər xanəgah-e Şəms Təbrizi” (“Mövlana Şəms Təbrizinin xanəgahında”) adlı 123 beytlik məsnəvisində

---

³ Q.H.Beqdeli. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar. Bakı: Azərneşr, 1963, 39 s., s. 12

Şəhriyar öz sələflərinin hamısını xəyali olaraq bir araya gətirir, onların hər birinin ədəbiyyatda yerini və üslubunu, özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətini ustalılıqla ümumiləşdirir və eyni zamanda şeirə zəmanənin problemlərinin şairin “könlünü viranə qoyması” faktını da əlavə edir:

امشب ای تبریزیان غیرت کنید
آستین معرفت بالا ز نید⁴

(Bu gecə, ey təbrizlilər, çalışın, mərifətin qolunu çırmalayın). Şəhriyarın farsca divanında ən çox yad olunan şair Hafizdir: “Fəle Həfəz” (“Hafiz fəli”), “Həfəz, xodahəfəz” (“Hafiz, xudahafiz”), “Toyı Həfəz” (“Hafiz sənsən”), “Hədiyyə be Həfəz” (“Hafizə hədiyyə”), “Barigah-e Həfəz” (“Hafizin dərgahı”), “Həfəz-e cavidan” (“Əbədi Hafiz”), “Məktəb-e Hafiz” (“Hafiz məktəbi”) və s. Şairin Hafizə rəğbəti və onun sənətini özü üçün örnək bilməsi bu sələfinə yazdığı çoxsaylı nəzirələrində də üzə çıxır.

Şəhriyar özünü Hafizin sənət yolunun davamçısı adlandırırsa da, Hafizəqədərki ədəbiyyatın – Firdovsi, Əsədi, Əscədi, Qətran Təbrizi, Xaqani, Nizami, Sədi və s. kimi böyük söz ustalarının irsindən də yaradıcı şəkildə faydalanmışdır. O, Qətran sənətindəki doğma mühit və ana təbiətə bağlılıqdan, Xaqani azadsevərliyindən, Nizami humanizmindən bəhrələnmiş, ənənə ilə təkcə forma və janr baxımından deyil, həm də məzmun baxımından bağlanmışdır. Nüşabə Araslı bu barədə yazır: “Ustad sənətkar günün ən aktual mövzularında qələmə aldığı şeirlərində belə mədəni irsi unutmamış, Vətən və xalqla bağlı nəcib arzularını, həyəcan və narahatlıqlarını, ümid və inamını bildirdiyi əsərlərində də doğma xalqın bu günü və sabahına olduğu kimi dünəninə də əsl sənətkar münasibəti bəsləmişdir”.⁵

Müəllif bununla bərabər, Şəhriyarın klassik irsi sadəcə təkrar etmədiyini, ona bir sənət məktəbi kimi yanaşdığını, sələflərinin yaradıcılığından yerli yerində faydalandığını, onlara yaradıcı şəkildə

⁴ شهریار، محمد حسین. دیوان. ج. ۳، تهران: نگاه، ۱۳۷۵، ص ۲۳۴

⁵ N.Araslı. Şəhriyar və klassik Şərq şeiri // Söz mülkünün Şəhriyari: Şəhriyarın anadan olmasının 105 illiyinə həsr olunmuş “Məhəmmədhüseyn Şəhriyar: ədəbi təsir və əlaqələr” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, Bakı: 7 dekabr, 2011, s. 7-23

yanaşdığını bildirir.

Birinci fəslin dördüncü paraqrafında **“Hafiz və təsəvvüf ədəbiyyatının Şəhriyar yaradıcılığına təsiri”**ndən bəhs olunur.

Dövrün ziddiyyətlərinə, keçmişlə bu günün qətiyyətli mübarizəsinə, inkarçılıq hallarına baxmayaraq, Şəhriyar daha çox irfana bağlanmışdır. Ələsgər Zərrabiyə verdiyi bir müsahibəsində ustad sənətkar bu barədə müfəssəl şəkildə danışıq, guşənişinliyinin, inzivaya çəkilməsinin səbəblərini açıqlamışdır: “Bir ömür tənhalığa adət etmiş adam, adətən, başqalarının varlığından, xüsusilə onun dincliyini pozan namünasib adamlardan narahat olur. Həm də sənətkar təbimin tələbi ilə ömrümün əvvəlindən təkliyi və guşənişinliyi sevmişəm. Bunu özümün guşənişinliyim barədə deyirəm. Fars (daha doğrusu, farsdilli - N.Ə.) şeirinin zəkası irfandır. İrfana əli çatmayan hər kəs yüngül bir şair olacaqdır. Siz Sədinin “Gülüstan”ının müqəddiməsini oxusanız, onda mənim nə üçün belə olduğumu başa düşərsiniz. Sədi elə bir hala düşmüşdü ki, əslən heç kimlə danışmırdı. Onun yolu birdir. İrfani adam öz hərəkət və rəftarında bütün xarici aləmdən əlaqəsini kəsməlidir ki, özünün məqsədinə yaxınlaşsın. Mən irfanı seçmişəm. Bu cəhətə görə ki, yaranışdan məqsəd kamil insanlar seçməkdir və kamil insanlar isə kamil ariflərdir”.⁶

İrfani məzmunlu şeirlərində Şəhriyarın romantik üslubu daha vüsətli olur, bədii ifadə tərzii klassik ədəbiyyatın simvolları, rəmzləri ilə zənginləşir, orta çağ poeziyasının uğurlu ənənələri yeni məzmun və formada təzahür edir. Şəhriyarın irfani səciyyəli şeirlərində təsəvvüf ədəbiyyatından fərqli olaraq, geniş ictimai məzmun da var, o özünü zahid hesab etsə də, əslində, bu, asketizm deyil, sadəcə olaraq bütövlükdə dünyanın, insanın kamilləşəcəyinə, kamillərin isə ilahiləşəcəyinə inamdır. Buna görə də o, hər şeyin kökünü eşqdə görür: “Eşq elə bir cazibədir ki, yalnız kamil və arif insanlar ondan faydalanırlar. Məcəzi eşq həqiqi eşqin müqəddiməsidir. Amma məcəzi eşqin özünəməxsus forması vardır. Onun nümunəsi Hafiz, Mövləvi, Baba Tahir kimi məşhur ariflərdə müşahidə olunur. Mən bir şair kimi eşqə pərəstiş edirəm. Mən özüm məcəzi eşqdən

---

⁶ Şəhriyar farsdilli ədəbiyyatşünaslıqda. Bakı: Nurlan, 2006, s.182 s.107.

başlamışam, hazırda ilahi eşqə çatmaq yolundayam”.⁷

Şəhriyarın “Dər barqah-e Moulana” (“Mövlananın dərğahında”) məsnəvisini oxuduqda şairin Mövlana Cəlaləddini “ürək xəzinəsi”, “dünyaya sığmayan insan”, “günəş ayınlı ay” adlandırdığını görürük, lakin Şəhriyarın irfani poeziyasının əsasında təkcə Mövlana deyil, Sənai Qəznəvi, Fəridəddin Əttar, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Şəms Təbrizi, Hafız Şirazi, Məhəmməd Füzuli və s. kimi böyük sənətkarların intəhasız söz xəzinələri dayanır.

Şair adını çəkdiyi sufi sənətkarların ədəbiyyatda yerini, mövqeyini, üslub və dəst-xəttini dəqiq müəyyənləşdirir, onların yaradıcılıq xüsusiyyətlərini bəzən bir, bəzən isə bir neçə beyt daxilində konkret və aydın şəkildə ehtiva edir. Bu, bir daha Şəhriyarın klassik irsə dərindən bələd olduğunu, mənəvi bağlarla ona bağlandığını göstərir. Şəhriyar irfani şeirlərində Mövlana Cəlaləddin Rumi və Şəms Təbriziyə çox tez-tez müraciət edir, bu şəxslərin hər ikisini “eşq vadisinin sakinləri”, “səma və yer üzünün günəşləri” adlandırır. Şair Şəmsin Mövlanəyə təsirini “nurun təcəllası ilə üfüqlərin gözünün qamaşması” kimi orijinal bir təşbehlə ifadə edərək, Ruminin sufi fəlsəfəsinin formalaşmasında Şəmsin böyük rol oynadığını diqqətə çatdırır.

Bəzi tədqiqatçılar Şəhriyarın məhz Hafizə görə irfanı sevdiyini, digər qrup tədqiqatçılar isə irfana görə Hafizi sevdiyini yazmışlar. Şəhriyarın Hafiz sevgisindən çıxış edərək, birinci fikirlə razılaşmaq da olardı, əgər Şəhriyarın irfan qaynağı Hafizlə bitsəydi... Lakin Şəhriyar öz sufi görüşlərinin ifadəsində tək Hafizlə kifayətlənməmiş, klassik irfan ədəbiyyatının çox sayda nümayəndəsinin yaradıcılığından səmərəli şəkildə faydalanmışdır.

“Məhəmmədhüseyn Şəhriyar poeziyasının müasir Şərq ədəbiyyatının inkişafında yeri və rolu” adlı iki paragrafdan ibarət ikinci fəsildə şairin Şərq ədəbiyyatının inkişafındakı rolu tədqiqata cəlb edilmişdir. **“Azərbaycan, Türkiyə, İran, Orta Asiya və digər bölgələrdə Şəhriyar irsinin təsiri ilə yazıb-yaratmış şairlər”** adlanan birinci paragrafda, əsasən, şairin “Heydərbabaya salam” poemasının bədii rezonansı araşdırılır.

---

⁷ Yəni orada, s. 110.

Bütövlükdə Yaxın Şərq ədəbiyyatında xüsusi bir hadisə kimi təzahür edən və tənqidçilərin əksəriyyətinin obrazlı şəkildə “açıq səmada çaxan şimşək” kimi dəyərləndirdikləri “Heydərbabaya salam” zəminsiz, mənəvi-psixoloji hazırlıq olmadan ərsəyə gələ bilməzdi.

Əsər yarandığı andan İran cəmiyyətində – Güney Azərbaycanda böyük canlanmaya, ictimai şüurun oyanışına, ədəbiyyatın şah sarayından xalqa dönüşünə səbəb oldu. Böyük oxucu kütləsinin diqqətini özünə cəlb edən poema çox sürətlə ölkənin sərhədlərini aşaraq təkcə İranda yox, dünyanın bir çox ölkələrində rəğbət və məhəbbətlə qarşılandı. Yaxın və Orta Şərqdə, Pakistan, Hindistan, Misir, İraq və Türkiyədə tədqiqatçı alimlər onu dünya ədəbiyyatının nadir inciləri ilə bir cərgəyə qoyaraq, təhlil və təbliğ etməyə başladılar. Hətta bu zaman öz dərin durğunluq dövrünü yaşayan qonşu İraq ədəbiyyatı belə “Heydərbaba”nın qopardığı tufanla sanki yuxudan ayılıaraq, ümumşərq ədəbiyyatından milli məhvərə dönüş etməyə başladı.

İraq türkmanları ilk dəfə Şəhriyarı və onun şah əsərini altmışıncı illərdə yaxından tanımışlar. “Şəhriyar və “Heydərbabaya salam” adlı məqalə 1964-cü ildə İbrahim Dakuklu tərəfindən yazılmış, “Qardaşlıq” dərgisində çap edilmişdir. Bunun ardınca tanınmış şair Əta Tərzibaşı Təbrizə gedib Şəhriyarla görüşmüşdü. Ə.Tərzibaşı şairin söhbətləri əsasında onun şəxsi və ədəbi həyatı, o cümlədən “Heydərbabaya salam” haqqında əldə etdiyi məlumatları məqalə halında çap etdirir. Bundan sonra əsər sürətlə İraq türkmanları arasında yayılır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 25-dən artıq şairin yazdığı nəzirədən 16-sı kitab kimi çap olunmuşdur. Şəhriyarın təsiri ilə yazılmış “Gur-gur babaya salam” adlı ilk kitab 1964-cü ildə İraqda nəşr olunmuşdur. Lakin onu da qeyd etməliyik ki, bu kitabdan öncə Hüseyn Əli Mübarəkin “Tuzhurmatu” adlı əsəri yazılmış və onun beşliklərdən ibarət olan bir çox hissələri “Qardaşlıq” dərgisində işıq üzü görmüşdür. Ancaq o, kitab kimi 1965-ci ildə nəşr edilmişdir. Bundan əlavə, S.Nacıoğlu, İ.Sərt Türkman, M.Bayatoğlu, Əkrəm Fevzi və digər İraq türkmanları “Heydərbabaya salam”a nəzirə və cavablar yazmışlar.

Məlum olduğu kimi, Türkiyədə və bütün türk dünyasında

“Heydərbabaya salam”ı ilk tanıdan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşdur. O, 1955-ci ildə Türkiyədə ilk dəfə “Azərbaycan” jurnalında çap etdirdiyi “Ədəbi bir hadisə” adlı məqaləsində bu əsərin Cənubi Azərbaycan, eləcə də türk dünyası üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini, şairin doğma dilinə və xalqına, vətəninə məhəbbətinin nəticəsi olaraq yazıldığını bildirirdi.

Daha sonra Əhməd Atəş “Heydərbabaya salam” əsərini ətraflı müqəddimə ilə çap etdirərək, Türkiyə ədəbiyyatında Şəhriyar mövzusunun bir daha gündəmə gətirdi. Bundan sonra Məhərrəm Ergin, Səadət Çağatay, Əhməd Qafaroğlu, Osman Fikri Sərtqaya, Əhməd Bican Ercilasun, Eldəniz Qurtulan, Yusif Gədikli, Orxan Aras, Həsən Almaz, İsa Özkan, Əhməd Polatlı və başqaları şairin yaradıcılığı, xüsusilə də, “Heydərbabaya salam” mənzuməsilə bağlı ciddi tədqiqatlara başladılar. Əsərin dil xüsusiyyətlərini araşdıran Məhərrəm Ergin öz fikirlərini 1981-ci ildə İstanbulda nəşr etdiyi “Azeri türkcesi” adlı kitabında açıqlayıb.

Türkiyədə də “Heydərbabaya salam”a çoxsaylı cavablar yazılmış, tənqidçilər onların bəzilərini sənətkarlıq baxımından yüksək qiymətləndirmişlər. Bu sırada Canani Dökməcinin 79 beytdən ibarət “Bizim dildən bizim köy”, Xeyrətdin Tokdəmirin 108 bəndlik “Qocabəy”, Zeynəlabidin Makasın 50 bəndlik “Xoş anılar”, Fəhri Unanın “Çiçəkliyə salam”, Məhəmməd Nur Doğanın “Ağrı dağına salam”, Əsəd Qabaqlının “Göllübağa salam”, Fırat Kızıltuğun “Bayburt şikəstələri”, Əkrəm Kaftanın “Evrən dağına salam”, Əli Axarın “Yıldız dağına salam”, Yasin Xatiboğlunun “Heydərbabaya rapor”, Lütfi Şahsuvaroğlunun “Camal Amca” mənzumələrini göstərə bilərik.

Qeyd etməliyik ki, əsər ən ciddi təsirini İran və Azərbaycanda göstərmişdir. Həbib Sahir, Şadrəvan Əli Azəri, Cabbar Baxçaban, Qulamhüseyn Beqdeli və başqaları “Heydərbabaya salam” poemasına nəzirələr yazmışlar.

“Şəhriyarın müasir İran şeirinin poetik ifadə tərzinin inkişafında rolu və “şer-e nou” ədəbi cərəyanı” adlı ikinci paraqrafda yeni şeirin inkişafında Nima Yuşiclə ustad Şəhriyarın rolundan bəhs olunmuşdur.

Şair yaşadığı dövrdə İran ədəbiyyatında cərəyan edən ədəbi

proseslə sıx surətdə bağlı olmuşdur. Məlum olduğu kimi, həmin dövrdə, xüsusilə XX əsrin 20-ci illərindən fars ədəbiyyatında, bütün İran xalqları ədəbiyyatında gedən yeniləşmə prosesi təkcə ideya-məzmununda deyil, həmçinin formada da özünü göstərir, klassik şeir və əruzun ənənəvi formalarında dövrün tələbinə uyğun olaraq islahatlar həyata keçirilməyə başlanılmışdı. Ədəbiyyatşünaslıqda yeni şeirin (“şer-e nou”), sərbəst şeirin (şer-e azad”) əsas ustadı Nima Yuşic (1895-1960) sayılsa da, bu cərəyanda Şəhriyarın mühüm rolu danılmazdır.

Ustad şair N.Yuşicin “Əfsanə” poemasının təsiri ilə əvvəlcə “Gecənin əfsanəsi”, “Dağın simfoniyası”, “Dənizin simfoniyası” kimi romantik üslubda məsnəvilərini, daha sonra “Rəssam”, “Şeir və hikmət” adlı sərbəst vəzndə şeirlərini yazmışdı. Lakin “şeyri-azad”a ən dəyərli töhfələrindən biri onun “Səhəndiyyə” poeması olmuşdur. Şairin ədəbiyyat tarixindəki ən böyük xidmətlərindən biri də “şere-azad” ı İranda Azərbaycan türkcəsinə də gətirməsidir.

Klassik ədəbiyyat ənənələrinin, Nizami, Sədi, Hafiz, Saib Təbrizi yaradıcılığının davamçısı kimi tanınan Şəhriyar qələmini şeirin bütün janrlarında və vəznlərində uğurla sınamışdır. Nima Yuşicin ardınca “şer-e nou” ədəbi cərəyanına qoşulmasını şairin yeni dövrün tələbinə uyğun olaraq poeziyada məzmun və forma yeniliyinə ehtiyac duyması, onun güclü müasirlik duyğusu ilə izah etmək lazımdır. İstər fars, istərsə də Azərbaycan dilində yazdığı “azad şeirlər”i Şəhriyarı dövrünün böyük novator sənətkarı kimi dəyərləndirməyə imkan verir.

“Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın ədəbi-nəzəri görüşləri və klassik irs kontekstində poetikası” adlı üçüncü fəsil dörd paragrafdan ibarətdir. **“Şəhriyarın müsahibələrində əksini tapmış ədəbi-nəzəri fikirlər”** adlı birinci paragrafda Şəhriyarın ədəbi-nəzəri fikirləri araşdırılır. Şair şeir və poemalarında, məqalələrində, çıxışlarında, məktublarında, əsərlərinin nəşrlərinə yazdığı ön sözlərdə, müxtəlif şəxslərə verdiyi müsahibələrində şeirin yaranması və mahiyyəti, ədəbiyyatda ənənə və novatorluq, müasir şeirdəki təmayüllər, ədəbiyyat tarixi, ədəbiyyatın xalq həyatının aynası olması və s. məsələlərə dair mülahizələrini söyləmişdir. Qeyd etmək istərdik ki, şairin müsahibələri onun ədəbi-estetik görüşləri barədə

daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün əvəzsiz mənbədir.

Geniş bilik dairəsinə malik Şəhriyar müsahibələrində ədəbi-nəzəri fikirlərini söyləyərkən eyni zamanda bir sənətkar kimi öz təcrübəsinə əsaslanmışdır. Görkəmli şairin ümumiyyətlə ədəbiyyat, Azərbaycan və İran ədəbiyyatı, ayrı-ayrı şairlərinin yaradıcılığı, ədəbiyyatda ənənə və novatorluğun qarşılıqlı əlaqəsi, yeni təmayüllər barədə fikirləri ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbiyyat tarixi və ədəbi tənqidlə məşğul olan tədqiqatçılar üçün böyük maraq kəsb edir.

Üçüncü fəslin **“Klassik poetika və onun Şəhriyarın divan yaradıcılığında təzahür şəkilləri”** adlı ikinci paragrafında şairin ikidilli yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.

Şəhriyar klassik poeziyanın populyar ədəbi janrlarında (qəzəl, qəsidə, rübai, məsnəvi və s.) yazmışdır. Şəhriyar həm də XX əsrdə klassik şeirin qəsidə janrına da yeni həyat vermişdir. Şəhriyar bu janrdə da gözəl poetik nümunələr yaratmışdır. Ancaq o bu tipli şeirlərində daha çox vətən sevgisini, yurd məhəbbətini tərənnüm etmişdir. Şairin dördcildlik divanında yer alan bir çox qəsidələrində Azərbaycan işıq, nur mənbəyi kimi səciyyələnilir. Ancaq şair o dövrdəki Pəhləvi rejiminin şovinist mahiyyətini nəzərə alaraq Azərbaycan sevgisini İran sevgisi ilə paralel verməli olur.

تو همایونمهد زرتشتی و فرزندان تو
پور ایراند و پاک‌آئین نژاد آریان⁸

Sən zərdüştiliyin uğurlu beşiyisən və sənin övladların
İranın oğullarıdır və ari irqililərin möminləridirlər

Əsərlərini əsasən iki dildə-Azərbaycan və fars dillərində yaradan şair bəzi ərəbcə şeirlərin də müəllifidir. Poetik əsərlərini üç vəzndə (əruz, heca və sərbəst vəzn) qələmə alan şair hər üç vəzndə xalqa möhtəşəm sənət nümunələri bəxş etmişdir. Ustad şairin lirik-aşıqanə, ictimai, vətənpərvərlik, fəlsəfi və s. mövzularda yazdığı şeir və poemaları geniş oxucu kütləsinin məhəbbətini qazanmışdır. Xüsusi olaraq qeyd etmək istərdik ki, lirik poeziyanın incilərini yaratmış Şəhriyarın yaradıcılığı ictimai məzmunu ilə diqqəti cəlb edir. Məsələ orasındadır ki, Şəhriyar poeziyasının ideya-məzmun məziyyətləri onun bədii xüsusiyyətləri, emosional dərinliyi ilə sıx

شهریار، محمد حسین. دیوان، ج. ۱، تهران: نگاه، ۱۳۹۱، ۶۶۱، ص. ۸.

surətdə bağlı və həmahəngdir.

Forma ilə məzmun vəhdəti onun yaradıcılığının ən səciyyəvi cəhətlərindəndir. Şair şeirlərində təşxis, bədii sual, təkrir, mübaliğə, təşbih, təzad və s. poetik fiqurlardan da sənətkarlıqla istifadə etmişdir.

Şəhriyar anadilli şeirlərində Füzuli, Şükuhi, Xalxali, Sabir, Möcüz yaradıcılığından bəhrələnmiş, şeirlərini xalq dilində, canlı danışq dilinə yaxın bir dildə yazmış, bununla da geniş oxucu kütləsi arasında böyük populyarlıq qazanmışdır. Onun sənətkarlığı, şair kimi istedadı ilk növbədə ən dərin, mürəkkəb mətləbləri sadə dillə milyonlara çatdırma bacarığında ifadəsini tapmışdır.

“Ədəbi-nəzər baxış bucağından “Heydərbabaya salam” poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlı üçüncü paraqrafda şairin klassik şeir ənənələrinə bağlılığının şəkilləri öyrənilir.

Şəhriyar klassik Şərq ədəbiyyatının ən yaxşı ənənələrini davam və inkişaf etdirməklə bərabər, XX əsr poeziyasının ideya-bədii istiqamətini, etik-estetik dəyərini müəyyənləşdirən sənətkardır.

Hələ ilk kitabına İrənin Səid Nəfisi, Məliküşərə Bahar, Pejman Bəxtiyari kimi qüdrətli söz ustalarının yüksək dəyər verməsi onun gənclik çağlarından ədəbi mühitdə böyük nüfuz qazanmasına səbəb olmuşdur. Amma Şəhriyara dünya şöhrətini onun “Heydərbabaya salam” poeması gətirmişdir. 1954-cü ildə ilk dəfə Təbrizdə nəşr olunan poemaya ön söz yazan Mehdi Rövşənzəmir və Əbdüləli Karəng haqlı olaraq, “Heydərbabaya salam”ı dünya ədəbiyyatının nadir əsərləri ilə müqayisə etmişlər. Mehdi Rövşənzəmir əminliklə bildirdi: "Ola bilsin vaxt getdikcə Heydərbaba dağı torpaqla bir olsun, gözdən itsin. Amma Azərbaycanın həssas adamlarının ürəyini döş qəfəsində döyündürən Şəhriyarın şeiri beləcə əbədi qalacaq və milli ehtiyatı qızıl vərəq kimi əldən ələ ötürəcək və nəsil-dən-nəslə yadigar qoyacaqdır".⁹

Mehdi Rövşənzəmir əsərin üstün cəhətlərindən biri kimi onun sadəliyini xüsusi vurğulayır və bildirir ki, məhz bu sadəlik onun həm sadə insanlar, həm də elita tərəfindən sevilməsinə səbəb olmuşdur.

---

⁹ E.Quliyev. “Heydərbabaya salam” necə varsa. Bakı: Adiloğlu nəşriyyatı, 2004, s.,148 s. 99

Məqalə müəllifi əsərin digər üstünlüyünü onun aşırı şeirinə uyğun bir bəhrədə yazılmasında görür. “Heydərbaba”nın şairi bilmirəm qəsdən, ya təsadüf üzündən elə bir bəhr seçmişdir ki, bu ahənglə tam uyğundur” .¹⁰

Kitaba ikinci müqəddimə yazan Ə.Karəng də poemanın xüsusi məziyyətlərini aşkarlamağa, onun poetik siqlətini göstərməyə çalışmışdı. Həqiqətən, son dərəcə böyük poetik ənənələrə malik olan, nəhəng ədəbi simaları tükənməyən İran və ümumiyyətlə, Şərq ədəbiyyatının heç bir ədəbi abidəsi belə sürətlə dünya şöhrətinə yiyələnə bilməmişdi. Məqalə müəllifi “təkcə İranın deyil, bəlkə bütün Şərqin iftixarı” adlandırdığı Şəhriyarın yaradıcılıq uğurunun səbəbini şairin ən yaxşı ənənələrdən və müasir şeirin ən yaxşı nümunələrindən bəhrələnsə də, heç bir məktəbin təsiri altına düşməməsində görür.

Şəhriyarın möhtəşəm sənət əsəri “Heydərbabaya salam” poemasının ədəbi aləmdə böyük əks-səda doğurması, yalnız İranda, Azərbaycanda deyil, bir sıra qonşu ölkələrdə də yayılması, təsiri ilə çoxsaylı əsərlərin yaranması daim şəhriyarşünaslığın diqqət mərkəzində olmuşdur.

Şəhriyarşünaslığın “Heydərbabaya salam” poeması ilə bağlı fikirlərini belə ümumləşdirə bilərik:

1. “Heydərbabaya salam”la Şəhriyarın yaradıcılığında əsl dönüş başladı.

2. Bu əsər ədəbi cərəyanlar arasındakı mübarizədə hansısa tərəfin deyil, milli ruhun klassik şeir sənəti üzərində qələbəsinin təsdiqi idi.

3. İranda Heydərbaba məktəbi formalaşdı.

4. “Heydərbabaya salam” Şəhriyarın dil inqilabı idi. Güney Azərbaycanda o vaxta qədər məişət səviyyəsində işlənən dil ədəbi səviyyəyə yüksəldi.

5. “Heydərbabaya salam” 200 ildən bəri bir-birindən ayrı salınmış xalqın mənəvi körpüsünə çevrildi.

6. Dağ simvolu millətin qürür, cəsarət tarixini yenidən

---

¹⁰ E.Quliyev. “Heydərbabaya salam” necə varsa. Bakı: Adiloğlu nəşriyyatı, 2004, s.,148 s.96

canlandırdı.

7. Milli oyanışa stimül verdi.

Üçüncü fəslin “**Şəhriyar poeziyasının üslubi xüsusiyyətləri: realizmlə romantizmin qarşılıqlı əlaqəsi**” adlanan dördüncü paraqrafında şairin yaradıcılığında bu cərəyanların təzahür biçimləri araşdırılır.

Ədəbiyyatda həyat gerçəkliyinin əksinin romantik və realist metodları arasında oxşar və müştərək cəhətlər olduğu kimi, mövzu, qəhrəman, konflikt və onun həlli, bədii ifadə vasitələri və s.-də özünü göstərən fərqlər də vardır. Hər iki metodla yazan Şəhriyar romantik və realist bədii metodun nəzəri əsasları barədə diqqətəlayiq fikirlər irəli sürmüşdür. O, divanının IV cildinin əvvəlində iki yaradıcılıq tipini müqayisə edir, realizmə aşağıdakı tərifini verir: “Realizm romantizmin ifrat xəyalpərvərliyinin qarşısını alır. Onu həqiqətə yaxınlaşdırır, yəni romantizmdən nə isə alır, ona əlavə etmir. Bu klassik olmaq üçün geriye doğru bir meyldir. Məsələn, Sədi Hafizlə müqayisə olunarsa, o, Hafizə nisbətən daha realistdir”.¹¹

Böyük Azərbaycan şairi Məhəmmədhusəyn Şəhriyarın əsərlərinin əsas hissəsi romantik üslubda yazılmışdır. Romantik pafos, nağıllar, əfsanələr aləminə müxtəlif məkan və zamanlara səyahət etmək, ayrı-ayrı şəxslərlə xəyali görüş səhnələri onun ədəbi irsində mühüm yer tutur. Bu cür əsərlərində belə şair həyatın realist təsvirindən tamamilə uzaqlaşmamış, yeri gəldikcə həyat gerçəkliyini, yaşadığı cəmiyyətin nöqsanlarını, rast gəldiyi haqsızlıq və ədalətsizlikləri qələmə almışdır. Ustad sənətkarın, əsasən, realist metodla yazdığı şeirləri də vardır ki, o, buraya romantik lövhələr daxil etməklə əsərlərinin bədii keyfiyyətini artırmışdır.

Dissertasiya işinin **Nəticə** hissəsində tədqiqat boyu aparılan araşdırmalardan əldə olunan elmi-nəzəri qənaətlər aşağıdakı qaydada ümumiləşdirilmişdir:

- Şəhriyarın ədəbi irsi yalnız klassik ənənələrin müasir dövrdə yaradıcı şəkildə davamı olmayıb, həm də çağının ədəbi prosesi ilə sıx surətdə bağlı olduğundan onun yaradıcılığı sələfləri və çağdaşları ilə müqayisəli tədqiqata cəlb olunmuş, faktiki materiallar əsasında oxşar

---

¹¹ H.Billuri. Məhəmmədhusəyn Şəhriyar. Bakı: Elm, 1984, s.,151 s.57.

və fərqli cəhətlər aşkara çıxarılmışdır.

- Şəhriyar şeirlərində özünü Hafizin sənət yolunun davamçısı adlandırırsa da, o digər klassiklərin, o cümlədən Azərbaycanın farsdilli şairlərinin irsindən də yaradıcı şəkildə faydalanmışdır. Bu fikri əlaqəni konkret nümunələr əsasında təhlil etdikdə məlum oldu ki, Şəhriyar təkcə forma və janr baxımından deyil, məzmun baxımından da ənənə ilə bağlılığı yeni düşüncə işığında davam etdirmişdir.

- Dissertasiyada fars dilindəki yaradıcılığı həmin dildəki poeziyanın fərqli mərhələsinə təsadüf edən şairin təkcə klassik şeirin ənənələrini davam etdirməklə kifayətlənməməsi, yeri gəldikcə bəzi ideyaları müasir ədəbiyyatın tələblərinə uyğun modernizə etməsi, bəzən klassik şeirin romantik üslubuna modern şeirin realist cizgilərini də əlavə etməsi faktiki material əsasında üzə çıxarılaraq dəyərləndirildi.

- Şəhriyarın anadilli şeirində Füzuli, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir kimi klassiklərin irsindən də bəhrələnməni müvafiq örnəklər əsasında dəyərləndirdik. Bu müqayisələr şairin Azərbaycanın ikidilli ədəbi ənənələrinə qırılmaz tellərlə bağlı olduğunu, ədəbi təxəyyülünün qaynaqları içərisində bu ədəbiyyatın xüsusi çəkisi olduğunu göstərdi.

Əruz vəznli şeirləri daha çox şairin ənənəyə bağlılığını göstərsə, heca vəznli və sərbəst vəzndə yazdığı əsərləri onu dövrünün böyük novator sənətkarı kimi təqdim etməyə imkan verir. Buna görə də onun anadilli Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinə ən dəyərli töhfələrindən biri olan “Heydərbabaya salam” əsərini və sərbəst vəzndə yazdığı “Səhəndiyyə” poemasını da təhlilə cəlb etdik.

- Dissertasiya işində ustad sənətkarın yaradıcılıq üslubu da dəyərləndirilmiş, romantizm və realizm metodlarının qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri müəyyənləşdirilmiş və şairin əsərlərini, əsasən, romantik üslubda yazdığı vurğulanmışdır.

- Şəhriyarın əsərlərinin bədii dəyərini artıran keyfiyyətlərə forma ilə məzmun vəhdəti də daxil olduğundan onun poeziyasının ideya-məzmun və poetik xüsusiyyətləri də araşdırılmaya cəlb edilərək, emosional dərinlik və həmahənglik yaradıcılığının ən səciyyəvi cəhətləri kimi müəyyənləşdirildi.

- Dissertasiya işində şairin əsərlərinin poetikası Şərq bəlağəti

kontekstində araşdırıldı, bu əsasda ənənəvi və fərdi özəlliklər üzə çıxarıldı. Onun insanlara, təbiətə, Heydərbaba, Səhənd və Savalan dağlarına, Araz çayına xitab bədii ifadə vasitəsindən istifadə etməklə müraciət formasında yazdığı şeirlər bu baxımdan səciyyəvidir.

- Şairin şeirlərində təşxis, bədii sual, təkrir, mübaligə, təşbih, təzad və s. kimi Şərq şeirinə xas poetik fiqurlar onun sənətkarlığının göstəriciləri olaraq, dissertasiya işində araşdırmaya cəlb olunmuş, yeri gəldikcə bu poetik vasitələr ənənə və yenilik kontekstində dəyərləndirilmişdir.

Dissertasiya işinin mövzusunə dair dərc olunmuş elmi əsərlərin siyahısı:

1. Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın klassik Şərq şeirindəki sələfləri // Gənc alimlərin əsərləri, № 8, Bakı: Mütərcim, 2013, s. 307-311.
2. Şəhriyar yaradıcılığında Hafiz irsindən bəhrələnmələr // “Gənc alimlərin III respublika innovativ ideya yarmarkası”nın materialları. Bakı, 16-20 sentyabr 2013, s. 134.
3. Şəhriyar qəzəllərinin poetik xüsusiyyətləri // Risalə (araşdırmalar toplusu), 2014, № 10. Bakı, s. 40-46.
4. “Heydərbabaya salam”a Türkiyədə yazılan cavablar // Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92 illiyinə həsr olunmuş Gənc tədqiqatçıların III beynəlxalq elmi konfransı (materiallar). Qafqaz Universiteti, Bakı, 17-18 aprel 2015, s. 988-989.
5. M.H.Şəhriyarın məhəbbət lirikasına gətirdiyi yenilik və bioqrafiya faktlarının bədii ifadəsi // Dil və ədəbiyyat, Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 4 (96), Bakı: 2015, s. 133-137.
6. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar və Süleyman Rüstəm ədəbi irsində vahid Azərbaycan nisgili // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr olunmuş VI beynəlxalq elmi konfransın materialları, I hissə, 5-7 may 2015, Bakı. s. 335- 337
7. Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın anadilli şeirlərinin türkdilli ədəbiyyatın inkişafındakı rolu // Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 93 illiyinə

- həsr olunmuş gənc tədqiqatçıların IV beynəlxalq elmi konfransı. Qafqaz Universiteti, Bakı, 29-30 aprel 2016, s. 1018-1019.
8. Şəhriyar poeziyasında irfani düşüncələr // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, №1, Bakı: Elm və təhsil, 2016, s. 264-268.
  9. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığında vətənin bütövlüyü ideyası // Təfəkkür (elmi xəbərlər jurnalı), № 1(10)-2016, Bakı: Oskar, s. 112-120
  10. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığında söz və şeir sənətinin bədii ifadəsi //Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Ədəbiyyat məcmuəsi, № 1, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, XXIX cild, Bakı: Elm və təhsil, 2017, s. 203-210.
  11. Influence of sufi literature to Shahriyar's creation // Література в контексті культури, Збірник наукових праць, Випуск 28, Київ Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017, с. 7-12
  12. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar irsində Nizami poeziyası ilə səsleşmələr //Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 875 illik yubileyinə həsr olunmuş “Nizami və dünya mədəniyyəti” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 24 noyabr 2016, s. 109-112.
  13. Şah İsmayıl Xətəinin “Dəhnamə” məsnəvisi və Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeması arasında səsleşmələr // Şah İsmayıl Səfəvinin anadan olmasının 530 illiyinə həsr olunmuş “Xətəinin qılınçı və qələmi” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 23 noyabr 2017, s. 84-87.
  14. Şəhriyar yaradıcılığının temelinde dayanan klasik edebi miras // Yakın Doğu Üniversitesi Fen ve Edebiyat fakültesi, Uluslararası M.H.Şəhriyar anısına edebi kongre, Bildiri Toplusu Kitabı. 11-14 Nisan 2017. № 2, s.187-197.
  15. Hafizəqədərki klassik ədəbiyyatın Şəhriyar yaradıcılığına təsiri. // Risalə (araşdırmalar toplusu), 2017, №13, Bakı, s. 61-70
  16. Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın müsahibələrində əksini tapmış ədəbi-nəzəri fikirlər // Şərşünaslıq fakültəsinin 95 illik

- yubileyinə həsr olunmuş “Şərqsünaslığın aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları, 27-28 dekabr, 2017, s. 140-143.
17. Şəhriyarın müasir İrən şeirinin poetik ifadə tərzinin inkişafında rolu və “şeir-e nou” ədəbi hərəkatı // Əlyazmalar yanmır (elmi məqalələr toplusu). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2018, №1(6), Bakı, s. 70-76.
  18. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar rübailərində Ömər Xəyyam ədəbi irsinin izləri // Ömər Xəyyamın anadan olmasının 970 illiyinə həsr olunmuş “Xalqları qovuşduran Xəyyam sözü” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransının materialları, 15-16 noyabr 2018, Bakı: Elm və təhsil, 2018, s. 85-87.
  19. Works written in Azerbaijan, Turkey, Iran, Central Asia and other regions, influenced by the work of Salam Heydarbaba by M.G.Shakhriyar // Вестник КазНПУ им. Абая, серия "Филология". Series «Philological sciences», No1(67), Алматы, 2019, с. 108-112.
  20. Klassik poetika və onun Şəhriyarın divan yaradıcılığında təzahür şəkilləri // Ələsgər Məmmədovun anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş “Şərqsünaslığın aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 18-19 dekabr 2019, s. 130-133.
  21. “Heydərbabaya salam”a Azərbaycan, Türkiyə və İrən ədəbi tənqidində münasibət // Risalə (elmi araşdırmalar jurnalı), 2020, 1(18), Bakı, s. 102-111.

Dissertasiyanın müdafiəsi 25 may 2021-ci il tarixində saat 14⁰⁰
AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.31 – Dissertasiya şurasının iclasında
keçiriləcək.

Ünvan: Bakı şəh. İstiqlaliyyət küçəsi 53. AZ 1001. AMEA Nizami
Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan
Ədəbiyyatı Muzeyinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA Nizami Gəncəvi
adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin rəsmi internet saytında
yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 20 aprel 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara
göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: __.__.2021

Kağızın formatı: A5

Həcm: 40816

Tiraj: 100